

Tadqiqot UZ

2021

ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

31 MART
№26

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 26-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
1-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
26-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-1**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
26-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-1**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 26-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 март 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021.- 23 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

1. Исраилова Зарина Садриддиновна

ЎЗБЕКИСТОНДА МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ 7

2. Шамшиев Жамшид Аслиддинович

КОРРУПЦИЯ ҲОЛАТЛАРИ ТЎҒРИСИДА ХАБАР БЕРИШ МЕХАНИЗМИНИ
МИЛЛИЙ ВА ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТДАН ТАРТИБГА СОЛИШ 11

3. Qandimov Iljos Qalandar o‘g‘li

JAMIYATDA FAOL HUQUQIY XULQ-ATVORNI RIVOJLANTIRISH 13

4. Марданов Жасурбек Ҳусниддин Ўғли

СОЛИҚЛАР ёКИ БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШДАН БЎЙИН
ТОВЛАШ ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ТЕРГОВНИ ТАШКИЛ ЭТИШ 14

5. Туйчиев Абдулло Орипович

ЎЗЛАШТИРИШ ВА РАСТРАТА ЙўЛИ БИЛАН ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ
ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 17

6. Гулом Шодиев Махамматович

РЕАБИЛИТАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА МОҲИЯТИ: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ
НАЗАРИЯЛАР 19

ХУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЙЎНАЛИШИ

ЎЗБЕКИСТОНДА МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Исраилова Зарина Садриддиновна

юридик фанлар бўйича фалсафа доктори(Phd),
жаҳон иқтисодиёт ва дипломатия университетининг
“Хуқук назарияси ва давлат бошқаруви”
кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: мазкур мақола Ўзбекистондаги маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини ислоҳ қилиш ҳамда самарадорорлигин баҳолаш механизмини такомиллаштириш масалаларига бағишлиланган.

Калит сўзлар: Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари, самарадорлик, баҳолаш, сиёсий партиялар.

Мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-хуқукий ривожланишининг бугунги босқичида маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш механизмини такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда [1].

Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони билан тасдиқланган 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислоҳотлар концепциясига мувофиқ, мамлакатимизда номарказлаштириш сиёсати жадаллик билан амалга оширилмоқда, худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик ҳокимиятининг роли ва таъсири кучаймоқда, маҳаллий бюджет мустақиллигини таъминлаш юзасидан чоралар кўрилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг “Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Қонуни 24-моддасига биноан кўп нарса маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг самарали фаолиятига боғлиқ, чунки айнан ҳалқ депутатлари Кенгашлари одамларга энг яқин бўлган органи сифатида вилоят, туман ва шаҳарлар ҳолатига, ўз аҳолисининг фаровонлигига жавобгардир [2].

Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари бошқаруви сифатини ошириш воситаларидан бири – бу ушбу орган фаолиятининг самарадорлигини объектив баҳолаш, деб хисоблаймиз. Бироқ, ижобий ўзгаришларга қарамасдан, ушбу орган самарадорлиги даражасини пасайтирувчи бир қатор муаммолар ҳам мавжуд. Биринчи навбатда, бу маҳаллий ҳокимияти фаолияти баҳоланадиган мезонларга тааллукли. Кўпинча самарадорлик кўрсаткичлари аҳборот, статистик аҳамиятга эга бўлади. Шу боис маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлиги сиёсий партиялар томонидан баҳоланишининг ягона методикасини ишлаб чиқиши талаб этилади.

Ҳозирги кунда маҳаллий ижро этувчи ҳокимияти органлари фаолиятининг самарадорлигига катта эътибор қаратилмоқда. Аҳоли турмуш даражаси, асосан, улар томонидан у ёки бу қарор ишлаб чиқилиши, қабул қилиниши ҳамда амалга татбиқ этилишига боғлиқ. Бинобарин, айнан улар орқали қўплаб норматив-хуқукий ҳужжатлар ва давлат дастурлари амалга оширилади. Маҳаллий давлат ҳокимият органлари фаолиятини самарали ташкил қилиш эса мамлакат ривожининг кафолатидир. Ушбу жараёнда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари ҳам муҳим роль ўйнайди. Улар аҳоли манфаатларини

ифодалаб, худуднинг долзарб муаммоларидан бевосита хабардор бўлади ва уларга мақбул ечимлар таклиф қила олади.

Вилоят, туман ва шаҳарларнинг ҳолати ҳамда ривожланиши кўп жиҳатдан уларда бошқарув қанчалик самарали ташкил қилинганига боғлиқdir. Самарали бошқарув фаолият натижалари аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларига тўғри келиши кераклиги назарда тутилади. Маҳаллий давлат ҳокимияти органининг фаолияти ҳудудларнинг барқарорлиги ва ривожланишини таъминлаш, аҳоли эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бўлиши лозим.

Худудни бошқаришнинг замонавий концепцияси аҳолининг манфаатлари ва эҳтиёжларига асосланган ҳамда уларнинг фуқаролик позициясини фаоллаштиришга қаратилган бўлиши керак. Шунинг учун ҳам маҳаллий давлат ҳокимияти бошқарувида нафакат ҳудуд аҳолисининг ҳолати ва ривожланиш тенденциялари ҳақида холис маълумот олиш, балки фуқароларда вилоят, туман ва шаҳар, маҳаллий ижро ҳокимияти, хусусан, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятига дахлдорлик ҳиссини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Айнан ҳалқ депутатлари Кенгашлари ҳудудда давлат сиёсатини белгилайди, унинг асосида эса ижро ҳокимияти ўз фаолиятини амалга оширади. Шу билан бирга, ҳокимият фаолиятининг самарадорлигини ўрганишда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг роли ҳам муҳим аҳамиятга эга: сайловчи ҳамда аҳоли турли қатламларининг манфаат ва истакларини билиш, сайлов округларининг ҳудудий жиҳатлари, инфратузилмавий, молиявий ва ижтимоий эҳтиёжларини ҳисобга олиш ва бошқалар. Буларнинг барчаси ҳалқ депутатлар Кенгашлари фаолиятига тааллуқлидир.

Таъкидланганидек, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органи фаолиятининг натижаларини сон жиҳатдан ҳисоблашга доим ҳам имкон бўлмаслиги туфайли уларнинг фаолиятини баҳолаш қийин кечади. Аммо уни баҳолаш ушбу орган фаолияти йўналишларининг тўғри ва самарадорлигини аниқлаш учун кераклиги кўриниб турибди.

Демократик сайланган депутат аҳолининг кенг доирадаги манфаатларини ифода этади, жамоатчиликнинг мурожаати, сўров ва таклифларини кўриб чиқади ҳамда аҳолининг асосий эҳтиёжларини белгилаб, уларни кейинчалик тегишили сиёсат ва қонунчиликка интеграция қиласи. Аслида, депутат сайловчилар манфаатларини ижро ҳокимияти ўзбошимчалигидан ҳимоя қилишга йўналтирилган орган ҳам ҳисобланади. Шундай экан, ушбу органнинг қонунийлиги у ўз сайловчиларининг манфаат ва истакларини ифода қила олиши билан белгиланади. Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларида қарор қабул қилишининг очиқ шакли амал қилиши лозим. Ушбу орган бошқа органлардан қарорлар қабул қилинишининг очиқроқ механизми мавжудлиги билан фарқланади, яъни у ёки бу масалаларнинг муҳокамаси жамоатчиликнинг бевосита иштирокида ўтказилади. Бунга очиқ депутатлик эшигувлари ва фуқароларнинг мажлисларда иштирокини мисол тариқасида келтириши мумкин. Аҳолини қарор қабул қилиши жараёнига жалб қилишининг бундай механизmlари маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг ўзига хос хусусияти ҳисобланади. Депутатнинг сайлов округи аҳолиси билан алоқада бўлиши кераклиги Ўзбекистон Республикасининг "Ҳалқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгаси депутатининг мақоми тўғрисида"ги Қонунининг 7-моддасида белгиланган. Унда тегишили ҳалқ депутатлари Кенгашининг депутати ўз округи сайловчилари билан, уни депутатликка номзод қилиб қўрсатган сиёсий партия билан алоқа бөглаб туриши, тегишили ҳалқ депутатлари Кенгашида уларнинг манфаатларини ифода этиши кўрсатилган.

Депутатларнинг самарали фаолияти уларнинг етарли даражада интеллектуал салоҳиятга эга бўлиши, ҳалқ депутатлари Кенгаши фаолиятида, ўз ҳудудидаги мавжуд муаммоларни ҳал этишида иштирок этишига интилиши каби бошқа омилларга ҳам bogлиқdir.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг самарадорлиги баҳолашнинг умумлаштирилган кўрсаткичларидан ташқари, инновацион ёндашувлар ва раҳбариятнинг узоқ муддатли режалаштириш ва стратегик ривожланишни таъминлаш борасидаги саъй-ҳаракатларини акс эттирувчи кўрсаткичларни ҳам эътиборга олиш муҳим саналади.

Айни пайтда, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш жараёнida, фуқаролар фаоллигини аниқлашда ҳам объектив, ҳам субъектив омилларни ҳисобга олиш лозим.

Фикримизча, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш натижалари аҳолига кўрсатилаётган хизматлар сифати ва ҳажмини ошириш учун юқори эътиборга муҳтож ҳудудлар, ички ресурсларни (молиявий, моддий-техник, кадрлар сифати ва бошқалар) аниқлашга имкон беради.

Режалаштирилаётган баҳолаш давлат органлари ва аҳоли олдида ҳисботнинг яна бир турига айланмаслиги учун, аввало, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолияти қандай мақсадда баҳоланаётганини англашимиз зарур. Биринчидан:

- депутатларни ўз мажбуриятларини янада самарали ва яхши бажаришига рағбатлантириш;
- сайловчи ва халқ сайлаган кишилар ўртасида депутатлар фаолиятини баҳолашда иштирок этиш орқали янада яқинроқ ўзаро ҳамкорликни таъминлаш;
- депутатлик корпуси ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг шаффоғлигига эришиш.

Иккинчидан, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлиги баҳоланишини такомиллаштириш бўйича қуидаги бир қатор амалий характеристерга эга бўлган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш лозим:

- маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик ҳамда ижро органларини фаолиятини аниқ белгилаш;
- кўрсатилган хизматлар сифати баҳоланишининг ва маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутати фаолиятининг самарадорлиги малакасининг даражаси баҳоланиши билан ўзаро боғлиқлигини кўрсатиш;
- маълумот таъминоти ва маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини баҳолаш жараёнларини электронлаштиришнинг такомиллаштирилган тизимларини жорий этиш.

Ушбу чораларнинг маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш мониторингининг методикаси билан биргаликда қўлланилиши ушбу орган фаолиятини юқори даражада холислик билан баҳолаш, муаммоли соҳаларни аникроқ кўрсатиш, самарали бошқарув қарорларини қабул қилишга имкон яратади.

Баҳолашни ўтказишдан кўзланган асосий мақсад якуний ва оралиқ натижалар тўғрисида маълумотлар тўплаш ва уларни таҳлил қилиш, амалга оширилган ўзгаришларни ва ушбу соҳанинг ҳозирги ҳолатини аниқлаш, келажакда сиёсатни ривожлантириш йўналишларини белгилаш, кейин эса ушбу маълумотлардан истиқболдаги вазифаларни амалга оширишда фойдаланишдан иборат.

Демак, самарадорликни баҳолаш учун олдиндан танланган мезон ва кўрсаткичлар бўйича натижаларни (масалан, иқтисодиётнинг хусусий секторида – фойда), сўнг бунга сарфланган ресурсларни баҳолаш, ундан кейин эса уларни таққослаш зарур.

Сиёсий партиялар депутатларининг фаолиятини баҳолаш учун сайловолди ваъдалар қанчалик бажарилаётгани, депутатлар оддий сайловчиларга қанчалик яқинлигини ва улар сайловчиларнинг сўровларига қай даражада ҳозиржавоблигини аниқлаш лозим.

Ҳозирги пайтда маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолияти сифатини ошириш лозимлиги кенг муҳокама қилинмоқда. маҳаллий Кенгашнинг айrim депутатлари ўзларининг бевосита мажбуриятларини сидқидилдан бажармаслиги жиддий норозиликларга сабаб бўлмоқда. Бу камчиликлар маҳаллий давлат ҳокимияти тегишли вакиллик органларининг мажлисларида қатнашиш даражасининг пастлиги, норма ижодкорлиги жараёнида суст иштирок ҳамда депутатларнинг ўз сайловчилари билан етарли даражада яқин эмаслигига ўз аксини топмоқда. Шунинг учун маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини жамоатчилик, сиёсий партияларва комиссиялар томонидан баҳолаш усулини жорий қилиш зарурати туғилмоқда. Айтилганидек, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини баҳолашдан мақсад – депутатларни ўз мажбуриятларини янада самарали ва яхши бажаришга рағбатлантириш, депутатлар фаолиятини баҳолашда иштирок этиш орқали сайловчи ва халқ сайлаган шахс ўртасида янада яқин ҳамкорликни, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг шаффоғлигини таъминлашдир.

Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг аҳоли билан ишлаш самарадорлигини қандай ошириш мумкин? Одатда, халқ депутатлари Кенгashi депутатлари амалий фаолияти самарадорлигининг муҳим шартларидан бири шаҳар, туман, вилоят ва

аниқ бир сайлов округини яхши билиш ҳисобланади. Фаолият, хусусан, аҳоли билан ишлаш самарали бўлиши учун халқ депутатлари Кенгаши депутати ўз тумани, вилояти, шаҳарнинг тарихи, аҳолининг ижтимоий ва ёш тоифалари, миллий-маданий ўзига хос жиҳатлар, иқтисодий обьектларнинг тузилмаси (ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқалар), транспорт-муҳандислик хусусиятлари, ижтимоий соҳа обьектлари ва бошқаларни билиши муҳим ҳисобланади. Улар ўз ишининг йўналишларини турли омиллардан келиб чиқкан ҳолда, ҳар томонлама ва ижтимоий манзилли танлаши лозим бўлади.

Депутат аҳоли билан эмас, аҳоли ва унинг манфаатларини ҳимоя килиш учун ишлайди ва бунда аҳолининг яхши турмуш даражасини таъминашга мажбур ҳисобланган маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, турли ташкилотлар билан ҳамкорлик олиб боради.

Депутатлар аҳоли билан ишлашда риоя қилиши керак бўлган тамойиллар, уларнинг фаолият самарадорлиги ва аҳоли билан яқин ҳамкорликни йўлга қўйиши учун эга бўлиши керак бўлган шахсий хислатларини баҳолаш мезонлари ҳақида алоҳида тўхталиб ўтиш лозим.

Юқорида кўрсатиб ўтилганларни амалга оширилиши Кенгашларнинг роли ва депутатларнинг фаолигини оширишга кўмаклашади, бу эса маҳаллий даражадаги кўплаб ижтимоий-иктисодий, ҳуқуқий муаммоларнинг ечимини таъминлайди. Жойлардаги самарали, ҳисобдор ва фаолияти ошкора бўлган вакиллик органлари Ўзбекистон Республикасининг истиқболда барқарор ривожланишининг кафолатидир.

Адабиётлар рўйхати

1. Махмудов А. Ўзбекистон Республикасида Маҳаллий вакиллик органларининг назорат фаолиятини такомиллаштириш. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) автореферати. – Т., 2019. – Б.48
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993, 9-сон, 320-модда.

КОРРУПЦИЯ ҲОЛАТЛАРИ ТҮҒРИСИДА ХАБАР БЕРИШ МЕХАНИЗМИНИ МИЛЛИЙ ВА ҲАЛҚАРО-ХУҚУҚИЙ ЖИҲАТДАН ТАРТИБГА СОЛИШ

Шамшиев Жамшид Аслиддинович,
Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Академиясининг магистратура тингловчиси

Аннотация. Маколада коррупция ҳолатлари түғрисида хабар бериш механизмини миллий ва ҳалқаро-хуқуқий жиҳатдан тартибга солиш ҳамда соҳани ривожлантириш юзасидан амалий таклифлар ўрин олган.

Таянч сўзлар: коррупция, коррупция ҳолатлари түғрисида хабар бериш, коррупциянинг олдини олиш.

НАЦИОНАЛЬНОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА СООБЩЕНИЕ О ФАКТАХ КОРРУПЦИИ

Аннотация. В статье представлены практические предложения по национальному и международному правовому регулированию механизма сообщения о фактах коррупции и развития отрасли.

Ключевые слова: коррупция, сообщение о случаях коррупции, предотвращение коррупции.

NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE CORRUPTION REPORTING MECHANISM

Annotation. The article contains practical suggestions on the national and international legal regulation of the mechanism for reporting corruption and the development of the industry.

Key words: corruption, reporting cases of corruption, prevention of corruption.

Коррупцияга қарши курашишда энг самарали механизмлардан бири бу коррупция ҳолатлари түғрисида хабар бериш ҳисобланади. Мазкур муносабатлар ҳалқаро-хуқуқий ҳужжатларда ҳам ўз аксини топган бўлиб, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши конвенцияси 39-моддасига [1] асосан ҳар бир иштирокчи Давлат ўзининг ички қонунчилигига мувофиқ миллий тергов органлари ва прокуратура органлари ҳамда хусусий сектор ташкилотлари, хусусан молиявий муассасалар билан мазкур Конвенцияда жиноят деб тан олинган жиноий ҳатти-ҳаракатларнинг содир этилиши билан боғлиқ масалалар бўйича ҳамкорликни рағбатлантириш учун талаб этилиши мумкин бўлган чораларни кўради. Ҳар бир иштирокчи Давлат одатда ўзининг ҳудудида истиқомат қилувчи ўз фуқаролари ва бошқа шахслар миллий тергов органлари ва прокуратура органларига мазкур Конвенцияда жиноят деб тан олинган жиноий ҳатти-ҳаракатларнинг содир этилгани түғрисида хабар беришларини рағбатлантириш масаласини кўриб чиқадилар.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси аъзо бўлган Коррупцияга қарши курашиш бўйича Истанбул ҳаракатлар режасининг 4-раунд 14.7 тавсиясида ҳам иштирокчи давлат томонидан коррупция ҳолатлари түғрисида хабар бериш ва хабар берувчиларни химоя қилиш қоидаларини қабул қилиши кўрсатиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикасида коррупция ҳолатлари түғрисида хабар бериш меҳназми сифатида барча учун умуммажбурий бўлган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг қабул қилинишини, бу соҳадаги муносабатларни тартибга солувчи илк қадам деб эътироф этишимиз лозим.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси “Коррупцияга қарши курашиш түғрисида”ги Қонунининг [2] 26-моддасига асосан давлат органларининг ходимлари уларни коррупцияга оид хуқуқбузарликлар содир этишга кўндириш мақсадида бирор-бир шахс ўзларига мурожаат этганлигига доир барча ҳоллар түғрисида, шунингдек давлат органларининг бошқа ходимлари томонидан содир этилган шунга ўхшаш хуқуқбузарликларнинг ўзларига маълум бўлиб қолган ҳар қандай фактлари хақида ўз раҳбарини ёхуд хуқуқни муҳофаза қилувчи органларни хабардор этиши шарт.

Ушбу модданинг биринчи қисмida назарда тутилган мажбуриятнинг давлат органларининг ходимлари томонидан бажарилмаганлиги қонун ҳужжатлариiga мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Шунингдек, мазкур Қоуннинг 28-моддасига кўра, коррупцияга оид ҳукуқбузарликлар тўғрисида ахборот берадиган шахслар давлат ҳимоясида бўлади, қонунда белгиланган холлар бундан мустасно.

Коррупцияга оид ҳукуқбузарликлар тўғрисида ахборот берадиган шахсларни таъқиб этиш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Ушбу модданинг қоидалари коррупцияга оид ҳукуқбузарликлар тўғрисида била туриб ёлғон ахборот берган шахсларга нисбатан татбиқ этилмайди, улар қонунга мувофиқ жавобгар бўлади.

Юқоридаги Қонунда коррупция ҳолатлари тўғрисида хабар бериш мажбурияти ва хабар берувчи шахсларни ҳимояси назарда тутилган бўлиб, мазкур шахсларни рағбатлантиришни тартибга солувчи қонун ости ҳужжати ҳам қабул қилинган. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабрдаги 829-сонли қарори билан Коррупцияга оид ҳукуқбузарлик ҳақида хабар берган ёки коррупцияга қарши курашишга бошқа тарзда кўмаклашган шахсларни рағбатлантириш тартиби тўғрисидаги низомга мувофиқ, коррупцияга оид ҳукуқбузарлик ҳақида хабар берган шахслар бир марталик пул мукофоти (БХМнинг 3 бараваридан 25 бараваригача) билан рағбатлантирилади.

Агар пора суммаси ёки етказилган зарап ёхуд ўзлаштирилаётган (ўзлаштирилган) мулкнинг қиймати БХМнинг юз бараваридан кўп бўлса, мукофот қуидаги фоиз ҳисобида ҳисобланади:

анча миқдор учун — пора суммаси ёки етказилган зарап ёхуд ўзлаштирилаётган (ўзлаштирилган) мулк қийматининг ўн беш фоизи миқдорида;

кўп ёки жуда кўп миқдор учун—пора суммаси ёки етказилган зарап ёхуд ўзлаштирилаётган (ўзлаштирилган) мулк қийматининг ўн фоизи миқдорида.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилдаги Коррупцияга қарши курашиш бўйича Истанбул ҳаракатлар режасининг 4-раунд мониторинги ҳисботига [3] кўра, 14.7-тавсиясида назарда тутилган қоидалар статистик йифилган маълумотлар йўқлиги сабабли, кузатув гурухи ушбу қоидалар амалда қўлланиладими ёки йўқми деган хulosага кела олмаганлиги ҳамда “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниши орқали 14.7-тавсия расмий бажарилган бўлса-да, белгиланган нормалар коррупция ҳолатлари тўғрисида хабар берувчи шасхларни ҳимоясини етарли даражада таъминлай олмаганлиги кўрсатиб ўтилган.

Шу сабабли, ҳар бир давлат бошқарув органида 14.7-тавсиясида назарда тутилган қоидалар юзасидан статистик маълумотлар юритиш ҳамда коррупция ҳолатлари тўғрисида хабар берувчи шасхларни ҳимоясини етарли даражада таъминлаш мақсадида Қонунларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши Конвенцияси. 2003 йил 31 октябрь, Нью-Йорк. (БМТ Бош Ассамблеясининг 2003 йил 31 октябрдаги 58/4-сонли Қарори)

2. Ўзбекистон Республикаси “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 1-сон, 2-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.01.2019 й., 03/19/516/2484-сон; 24.05.2019 й., 03/19/542/3177-сон, 2019 й., 2-сон, 47-модда).

3. https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Uzbekistan-4th-Round_Monitoring-Report-2019-RUS.pdf

JAMIYATDA FAOL HUQUQIY XULQ-ATVORNI RIVOJLANTIRISH.

Qandimov Ilyos Qalandar o‘g‘li
(Buxoro viloyati yuridik texnikumi o‘qtuvchisi)
Tel: +998943289966

Ushbu maqolada axborot-komunikatsiya texnologiyalardan foydalanib huquqiy xulq-atvorni rivojlanirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ong, madaniyat, xulq, huquq, korrupsiya, huquqbazarlik, davlat, huquqiy immunitet, huquqiy ta’lim, internet portal.

Huquq ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida kishilarning xatti-harakati va xulq-atvoriga ta’sir etadi. Yuridik adabiyotlarda asosiy diqqat e’tibor kishilar xulq-atvorining huquqqa qarshi jihatiga, ya’ni huquqbazarlikka qaratilib, huquqiy harakatlar xususida kamroq fikr bildiriladi. Huquqiy xatti-harakat deganda, huquq sub’ektlarining qonunga mos holda ijtimoiy-foydali harakat yoki harakasizlik qilishi tushuniladi. O’zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach respublikada xalq hokimiyatlchiligi prinsipini Konstitutsiya asosida mustahkamlandi. Bu esa jamiyatda shaxs erkinligini amalga oshirish uchun imkoniyatlarni yaratdi.

Kishilarni harakatga keltiruvchi kuch hamda ularning alohida xulqini yo‘lga soluvchi omil-manfaat. Shaxs ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo‘lib, ushbu munosabatlar jamoalarda vujudga keladi va ularnigng manfaati asosan jamiyat manfaati bilan belgilanadi. Fuqarolarning qonuniy manfaati bu uning moddiy va ma’naviy talabi bo‘lib, u shaxsning qobiliyatini va uning butun jamiyatdagi faoliyatini rivojlanirish orqali belgilanadi.

Jamiyat manfaati esa jamiyatning maqsadi va vazifasi bo‘lib, uning rivojlanishi uchun xizmat qiladi. Har bir fuqaro qonunda ko‘rsatilgan yoshga kirishi bilan barcha huquqlardan, erkinliklardan foydalanishi imkoniyatiga va qonunda ko‘rsatilgan majburiyatlarini bajarish majburiyatiga ega bo‘ladi. Albatta xulq-atvor bolalikdan tarbiya orqali shakllanadi. Tarbiya insonni axloqiy fazilatlarini ko‘rsatib beruvchi tushunchadir.

Tarbiya ma’naviy, axloqiy, g‘oyaviy, iqtisodiy, huquqiy bo‘lishi mumkin. Ular orasida huquqiy tarbiya alohida ahamiyatga molik. U inson tomonidan o‘zlashtirilgan huquqiy bilimlar asosida huquqiy faoliyatni tashkillashtirish borasidagi malaka va ko‘nikmalarni hosil qilish, unda ijobjiy mazmundagi huquqiy sifatlarni paydo qilish va insonning ongu tafakkurini boyitadigan hamda huquqiy madaniyatni shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon hisoblanadi.

Huquqiy xatti-harakatning shaxsni huquqiy tartibga solishga jalb etilish darajasiga ko‘ra to‘rt turi mavjud:

1. Faol huquqiy xatti-harakat. Bu fuqarolar, mansabdar shaxslarning qo‘srimcha vaqtvari, imkoniyatlari, shuningdek, moddiy vositalaridan kelib chiqib, o‘z tashabbuskorligiga tayangan huquqiy faoliyatidir.

2. Odatdagi huquqiy xatti-harakat. U faollikdan farq qilgan holda, ortiqcha xarajat va harakat bilan bog‘liq bo‘lmaydi. Bu kishining muntazam xizmat va boshqa hayotiy faoliyatidan kelib chiqadi va u, asosan, huquqiy normalar talabiga mos keladi.

3. Konformistik (sust) huquqiy xatti-harakat. Fuqarolar o‘rnatilgan huquq normalariga ijtimoiy muhit ta’sirida, ya’ni o‘z safdoshlarining, rahbarlarining ko‘zicha rioya qiladi. Bu o‘zining mustaqil fikri bilan emas, balki hamma shu harakatni amalga oshirganligi uchun u ham shuni qilishga majbur bo‘ladi.

4. Marginal huquqiy xatti-harakatda shaxs davlat tomonidan o‘rnatilgan jazo tizimidan qo‘rqishi natijasida huquqqa rioya qiladi. Bu toifa shaxslar ijtimoiy faol yoki odatiy huquqiy xatti-harakatni amalga oshirmaydilar. Bular ko‘proq ertaga ozodlikdan mahrum etiladigan bo‘lsa, qiynalishi, erkinligining yo‘qolishi yoki nogiron bo‘lib qolishdan qo‘rqanidan huquqqa rioya qiladi.

Huquqiy xulq-atvor, huquqbazarlik va yuridik javobgarlik jamiyatimiz hayotining biron-bir jabhasi bilan bog‘liq bo‘lib qolmasdan, balki ijtimoiy hayotning barcha sohalari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Saidov A. Tojixonov U. Davlat va huquq asoslari T.: “O‘zbekiston”, 1999.
2. Karimova U. Huquqshunoslik, T.: “Sharq” 2010.
3. Lex.uz sayti.

СОЛИҚЛАР ЁКИ БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШДАН БЎЙИН ТОВЛАШ ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ТАШКИЛ ЭТИШ

Марданов Жасурбек Ҳусниддин Ўғли,
Самарқанд вилояти Пастдарғом тумани
прокуратураси терговчиси
E-mail: jasurbekmardanov2021@mail.com

Аннотация: Мақолада солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жиноятини тергов қилишда юзага келадиган айрим муаммолар мухокама қилинади. Мақолада солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жиноятини тергов қилишининг криминалистик шакллари: хусусий тергов усуллари, тергов алгоритмлари, алоҳида тергов ҳаракатлари тактикаси таҳлил қилинади. Мақолада солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жиноятини криминалогик хусусиятларига кўра бошқа жиноятлардан фарқлаш усуллари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: тергов усуллари; солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жинояти; криминалистик хусусиятлари.

Авваламбор, ривожланаётган давлатлар мисолида солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жиноятига тўхталадиган бўлсак, ривожланаётган давлатларнинг солиқ тизимиға хос бўлган муҳим хусусиятлардан бири шундаки уларда хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатлари. Давлат бюджети харажатларини молиялаштириш муаммосини юзага келтирувчи омил даражасига кўтарилиган. Масалан, россиялик иқтисодчи В.Забриковнинг фикрига кўра, “Россия Федерациясида солиқлар бўйича ундирилмаган сумма тахминан солиқ тўловлари миқдорига тўғри келади, бу эса Россия солиқ тизимини бошқариб бўлмайдиган ҳолатга яқинлаштиради” [1]. Бошқа иқтисодчи олимларнинг фикрига кўра, даромадларни яшириш ва солиққа тортишнинг бошқа обьектларини нотўғри кўрсатиш натижасида Россия бюджетига ҳар йиллик солиқ тушумларининг 30 фоиздан 50 фоизгача бўлган қисми тушмаяпти [2].

Юқоридаги мисоллардан ҳам кўриниб тўрибидики, хусусан солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш жиноятини тергов қилиш тактикасини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

Шу ўринда тергов қилиш фаолиятига тўхталадиган бўлсак, жиноятларни тергов қилиш ижтимоий фаолиятнинг ўзига хос тури ҳисобланади. Терговнинг ўзига хос хусусиятлари мақсадлар, процессуал шакл, процессуал қоидалар ва ижтимоий аҳамиятга эга бошқа хусусиятлар билан белгиланади.

Терговни ташкил этишнинг асосий субъекти терговчидир. Тергов органи раҳбари ва суриштирув бўлинмаси раҳбари терговни ташкил этишда Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси нормаларида белгиланган мақомларига мувофиқ иштирок этади. Яъни, суриштирув ва дастлабки терговни амалга оширади ва ташкилий тузилманинг мақсад ва вазифаларини руёбга чиқаради.

Кўпчилик терговчилар бир вақтнинг ўзида солиқ жиноятларининг бир неча жиноий ишларини тергов қиласидар. Мазмуни ва тузилишига кўра терговчининг умумий функционал фаолиятини ташкил этиш алоҳида жиноятни тергов қилишни ташкил этишдан фарқ қиласиди. Унинг мазмуни терговчининг тергов қилинаётган ҳолларда режали тергов ҳаракатлари мажмуини ўз вақтида тақсимлашда, уларнинг тергов органининг мақсад, шу жумладан моддий имкониятлари билан боғлиқлигига ифодаланади.

Терговни ташкил этишнинг асосий вазифаларидан бири солиқ жиноятларини тергов қилишининг ҳар бир методологияси тузилишига илмий асос яратиш, сўнгра ҳар бир жиноятни сифатли тергов қилишни ташкил этишдан иборат.

Шарт-шароитлар яратишга тергов органлари ходимларининг касбий тайёргарлиги, суд-техника ва мутахассисларни моддий қўллаб-қувватлаш, транспорт ва алоқа воситалари киради.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 345-моддасига кўра Жиноят кодексининг 184-модда биринчи ва икkinchi қисмларида кўрсатилган жиноятларни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси хузуридаги Йқтисодий жиноятларга қарши

курашиш департаменти ҳамда унинг жойлардаги бўлинмалари суриштирувчилари, Жиноят кодексининг 184-моддаси учинчи қисмида кўрсатилган жиноятларни прокуратура терговчилари кўради.

Жиноят иши бўйича терговни режалаштириш мураккаб фикрий жараён бўлиб, унинг моҳияти жиноят иши бўйича терговнинг йўналишлари ва аниқ вазифаларини, уларни ҳал этишнинг ҳуқукий йўллари ва воситаларини, шунингдек тергов ва бошқа ҳаракатларнинг вақти ва кетма-кетлигини аниқлашдан иборат.

Агар терговни ташкил этишнинг мақсадлари уларга эришиш учун ҳаракат режаси ва илмий-техник воситалар, шунингдек тезкор органлар билан ўзаро ҳамкорликнинг белгиланган шакллари билан боғлиқ бўлган муносабатлар тизимида муваффақиятли ташкил этилган бўлса, амалга ошади. Терговчининг ҳимоя билан рақобатда, жиноятчига қарши қурашишда ва тартибсиз омилларнинг намоён бўлишида маҳорати терговнинг муваффақиятини белгилайди. Терговни ташкил этишда бошқарув элементи процесуал бошқарувда, мувофиқлаштиришда, ўзаро алоқада, терговдаги барча ҳаракатларнинг ўзаро боғлиқлигида ифодаланади. Бу тергов ва бошқа ҳаракатларнинг Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процесуал кодексига ва илмий-амалий тавсияларга мувофиқлигининг қалитидир. Терговни ташкил этиш терговчидан жиноят процесси иштирокчилари билан доимий равишда алоқа ва ўзаро алоқани сақлашни, улардан ахборот олишни ва барча ҳаракатларни мувофиқлаштиришни талаб қиласди. Терговни ташкил этиш режалаштирилган ҳаракатларни акс эттиришни ўз ичига олмайди. Тергов вазиятининг ўзгариши туфайли тергов иштирокчилари режалаштирилган ҳаракатлардан четга чиқишлиари мумкин. Тергов ва бошқа ҳаракатларнинг изчиллиги уларнинг жой, вақт, шахслар доираси ва амалга оширишнинг тактик усувлари бўйича ўзаро боғлиқлигини назарда тутади. Органнинг турли бўлимлари ходимлари ёки турли идораларга мансуб мустақил ташкилотлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг тўғри шакл ва усувлари кўп жиҳатдан терговни ташкил этиш мақсадига эришишдаги муваффақиятни белгилаб беради.

Жиноят иши қўзғатиш вақтида терговчи унинг ихтиёрида қуйидаги мавжуд хужжатларга эътибор қаратиши зарур:

1) Солиқ органининг материаллари, шу жумладан: солиқ низоси бўйича суд қарори; солиқ органининг қарори, солиқ қонунчилигининг бузилиши фактини ва механизмини, солиқ қонунчилиги, солиқ қарзлари миқдори; солиқ ҳисоб-китоби хужжатлари ва солиқ тўловчининг ҳисоботлари; солиқ тўловчининг ҳисоботлари, солиқ тўловчининг тадбиркорлик операциялари, пул оқими, бойлик, номоддий активлар ва молиявий инвестициялар тўғрисидаги ҳисоботлар; ташкилий-маъмурий хужжатлар; кадр хужжатлари; акциядорлар умумий йиғилиши (компания иштирокчиларининг умумий йиғилиши), директорлар Кенгаши, Кузатув Кенгаши, тафтиш комиссияси ишини акс эттирувчи хужжатлар; солиқ тўловчининг аудит натижаларини акс эттирувчи хужжатлар; солиқ назорати чора-тадбирларини амалга ошириш пайтида берилган гувоҳлик баённомалари; солиқ назоратини амалга ошириш учун маҳсус ҳаракатларни амалга ошириш билан шуғулланувчи мутахассиснинг хulosаси.

2) тезкор-қидирав, суриштирув фаолияти охиридаги маълумотлар, қиёсий тадқиқотлар учун намуналар олиш, тезкор тажрибалар, даромад ҳақида маълумотлар, мол-мulkнинг мавжудлиги ва жойлашиши, жарима ва жазолар ҳақида маълумотлар;

3) солиқ ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари тушунтиришлари, гувоҳлар, даъво аризаси, суд экспертиза натижалари, мутахасис фикри, биноларнинг текширишлари на-тижалари.

Шундай қилиб, солиқ жинояти бўйича жиноий иш қўзғатиш вақтида солиқ қонунчилигини бузиш механизмининг модели қайта тикланди, бу солиқ жинояти таркибининг обьектив томонини тўлиқ белгилаш имконини беради. Терговчи солиқ жинояти ҳақида қуйидаги маълумотларга эга бўлиши зарур: солиқ қарзи, жарималар, жазолар миқдори, солиқ жинояти ва солиқ жиноятларининг сабаблари.

Терговни ташкил этишнинг энг умумий зарурий хусусиятларини, унинг элементлари ўртасидаги обьектив боғланишларни акс эттирувчи асосий, дастлабки қоидалар терговни ташкил этиш тамойиллари ҳисобланади. Тамойиллар терговни ташкил этиш вазифаларини оптималь бажаришга ва тергов мақсадларига эришишга қаратилган муайян тизимни ташкил этиди. Ҳал этилишини талаб қиласиган жиноятларни тергов қилишни ташкил этиш-

нинг криминалистик муаммолари:

Терговни ташкил этиш субъектларининг функцияларини такомиллаштириш, тергов жараёнида ушбу функцияларни ўйғунлаштириш;

- тергов ва суриштирув органлари терговчилари ва ходимларининг ўзаро ҳамкорлигини дастлабки босқичини мукаммаллаштириш, тергов ва тезкор гурухлар фаолиятини мукаммаллаштириш;

- мураккаб тергов вазиятларида терговни ташкил этиш хусусиятлари;

- терговда маҳсус билимлардан фойдаланишини ташкил этиш ва терговдаги барча иштирокчиларнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш;

- терговни ташкил этишда криминалистик воситалар ва усувларидан фойдаланиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Зябриков В.В. Налоговое планирование как способ согласования интересов фирмы и государства: Автореферат дис ... кан. экон. наук. – СПб, 1997. – С.7. (Zyabrikov V. V. Tax planning as a way of coordinating the interests of the firm and the state: Abstract of the dissertation of the Candidate of Economic Sciences. - SPb, 1997. - p. 7.)

2. Пансков В.Г. Налоговое бремя в российской налоговой системе // Финансы. – 1998. – №11. – С 20. (Panskov V. G. Tax burden in the Russian tax system / / Finance. - 1998. - No. 11. - From 20)

ЎЗЛАШТИРИШ ВА РАСТРАТА ЙЎЛИ БИЛАН ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Туйчиев Абдулло Орипович,

Ўзбекистон республикаси Бош прокуратураси

Уюшган жиноятчиликка қарши курашиш

бошқармиси терговчиси

E-mail: tuychiyevabdullo2021@mail.com

Аннотация: Мақолада ўзлаштириш ва растрата йўли билан талон-тарож қилиш жиноягининг криминалогик хусусиятларининг айrim муаммолари муҳокама қилинади. Мақолада ўзлаштириш ва растрата йўли билан талон-тарож қилиш жиноятини тергов қилишнинг криминалистик шакллари: хусусий тергов усуллари, тергов алгоритмлари, алоҳида тергов ҳаракатлари тактикаси таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: тергов усуллари; ўзлаштириш ва растрата жинояти; криминалистик хусусиятлари.

Криминология жиноят ҳуқуқи фани билан чамбарчас боғлиқ. Жиноят ҳуқуқи жиноят тушунчаси ва унинг сабаблари, айбдорлик, жиноий фаолият босқичлари, мураккаблик, шунингдек бошқалар тўғрисидаги маълумотлар жиноятларнинг криминалистик хусусиятларини шакллантиришда, тергов версияларини ишлаб чиқишида криминалистика учун муҳим аҳамиятга эга. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-тарож қилиш жиноягининг жиноий-ҳуқуқий хусусиятлари асосида уларни тергов қилишнинг криминалистик усуллари ишлаб чиқилади: жиноятни тергов қилиш учун унинг қандай хусусиятлари, унинг таркибий элементлари нима эканлигини тушунишингиз керак.

Жиноий-ҳуқуқий тавсифноманинг мақсади тергов қилинаётган ҳодисани қонуний жиҳатдан тўғри квалификация қилишга ёрдам беришдир. Шуни таъкидлаш лозимки, жиноят ҳуқуқида жиноятнинг жиноий-ҳуқуқий хусусияти каби тушунча факат илмий мақсадларда ва муайян жиноят турини тергов қилишда тилга олинади. Ўқув адабиётларида унинг ўрнига "корпус деликти" атамаси ишлатилади. Корпус деликти тушунчасининг таърифида жиноят ҳуқуқи соҳасидаги барча мутахассислар одатда жиноятнинг ҳар қандай турини ифодаловчи белгиларни ифодалайди [1], деб қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 167-моддаси айбдор шахсга ишониб топширилган бошқа одамларнинг мол-мулкини ўғирлаш деб тавсифланадиган ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-тарож қилиш жинояти учун жавобгарликни назарда тутади. Шундай қилиб, ушбу модда ўғирликнинг иккита мустақил шаклини бирлаштиради, асосан ушбу жиноятлар предметининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, улар факат бирорнинг мулки ишониб топширилган, яъни ишониб топширилган шахс бўлиши мумкинлигидан иборат.

Талон-тарож қилиш - бу айбдор ишониб топширилган мулкни эгасига қайтарилишидан бўйин товлаш орқали бошқа шахсларнинг манфаатига ёки ўз манфаатига айлантирадиган, яъни ноқонуний эгалик қилиш мақсадида бундай мулкнинг сақланишини таъминлайдиган ҳаракатлар.

Ўзлаштириш - айбдор ўзига ишониб топширилган мулкни ўз манфаатига ёки учинчи шахслар манфаатига айлантирадиган, яъни бошқа одамларнинг мол-мулкидан ноқонуний фойдаланадиган ёки уни тасарруф этадиган талон-тарож қилиш шаклидир [2]. Талон-тарож қилиш, бир томондан, айбдор шахс томонидан ишониб топширилган ёки бошқарилган бирорнинг мол-мулкини сарфлаш, истеъмол қилиш ёки бошқа бегоналаштиришдир, иккинчи томондан, мулкни худбинлик мақсадида учинчи шахсларга бериш бўлиши мумкин [3].

Шундай қилиб, талон-тарож қилишнинг бу шакллари ўртасидаги фарқ ўғирлик тугаган вақтда айбдор шахса мол-мулкни топиш (топмасликдан) иборат бўлиб, талон-тарожни ушлаб туриш, бирорнинг мол-мулкини айбдор шахс томонидан қайтариб бермаслик, мол-мулк эса унинг устидан ноқонуний эгалик қилишни ўрнатган айбдор шахснинг эгалигида ва унинг сарф-харажати, бегоналашшидир.

Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-тарож қилиш жинояти хусусиятлари ушбу жиноятларнинг криминалистик хусусиятларини акс эттиради, уларнинг мақсади кўриб чиқилаётган жиноятларни аниқлаш ва тергов қилишга кўмаклашишдан иборат. Жиноятларни очиш ва тергов қилишнинг хусусий усулларининг ажралмас атрибути бўлиб, бундай характеристика тергов ўтказаётган субъектга содир этилган жиноий қилмишдаги энг муҳим элементларни ажратиб олишга, уларни бошқа элементлар билан боғлашга ва бу

боғланишларнинг қолипларини аниқлашга ёрдам беради [4].

Шуни таъкидлаш керакки, криминалистик хусусиятларининг элементлари микдорий ва сифат таркибини аниқлашда, унинг тузилиши ва моделларини, шунингдек уларнинг муносабатларини аниқлашда, унинг элементларига жиноятларни тергов қилишнинг аҳамиятига қараб асосий ва ихтиёрий мақомини беришда криминологлар ўртасида аниқ тухтам йўқ.

Тезиснинг чекланган доираси туфайли биз ушбу масалани батафсил таҳлил қилмаймиз ва П. С Белкиннинг жиноятчилигининг криминалистик хусусиятларининг элементлари бўйича нуқтаи назарни таъкидлаш билан чекланамиз. Ушбу таснифга кўра куйидаги элементлар ажратилади: эҳтимолий жиноятчининг шахси ва жиноятнинг эҳтимолий мотивлари ва мақсадлари, эҳтимолий жабрланувчининг шахси; хужумнинг одатий мавзуси, одатда манба ахборотининг хусусиятлари, ушбу турдаги жиноятни содир этиш ва яшириш усуслари ва улардан фойдаланишнинг типик оқибатлари, жиноят содир этишнинг айрим типик шароитлари ҳақидаги маълумотлар, муайян турдаги жиноятни содир этишга ҳисса кўшадиган типик ҳолатлар ҳақидаги маълумотлар.

А. С. Князков адабиётда мавжуд бўлган жиноятнинг криминалистик характеристикасининг барча таърифларини икки асосда гурухлаш мумкин, деб ҳисоблади: биринчидан, келиб чиқиши манбаига қараб, жиноятнинг криминалистик характеристикаси, биринчидан, тавсиф сифатида ва иккинчидан, илмий абстракция сифатида аниқланади; иккинчидан, унинг мазмунини объектив ифодалаш усулига қараб, жиноятнинг криминалистик характеристикаси криминалистик аҳамиятга эга бўлган ҳаққоний маълумотлар тизими сифатида (таърифнинг ўзига хос элементларини номламасдан) [5] ёки характеристикини аниқлашда маҳсус кўрсатилган элементлар тизими сифатида аниқланади.

С. Г. Евдокимовнинг қарашларига кўра, растратанинг криминалистик хусусиятлари тузилиши, асосий элементлар (мавзу, вазият, усуслари, жиноятчилар шахси), ва ўзига хос, ҳам ўз ичига олиши керак-муайян саноат корхоналарида ишлаб чиқариш ташкилий тузилиши тавсифи, хужжат бошқариш тизими, ишлатиладиган технологиялар хусусиятлари, моддий қадриятлар ва пул учун бухгалтерия тизими, ишлатиладиган алоқа воситалари ваофис ускуналари хусусиятлари. [6].

Адабиётларда ўғирликнинг криминалистик хусусиятларининг элементини ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-тарож қилиш фуқаролар (унга ишониб топширилган маблағларнинг мансабдор шахси томонидан талон-тарож қилиниши натижасида жабрланганлар) деб топиш мумкин. Бироқ, биз А. С. Князковнинг фикрига қўшиламиз, бу бир қатор сабабларга кўра мунозарали. Биринчидан, фуқароларнинг пул ўтказмалари жиноятчи бўлмаган учинчи шахсларга амалга оширилиши мумкин ва бу ҳолатда фуқаролар ва жиноятчи ўзаро бир-бирига таъсир кўрсатмаган; кейин, пул маблағларини қабул қилиш вақтида шахс уларни талон-тарож қилишни мўлжалламаган бўлиши мумкин ва бу ҳолда у талон-тарож қилиш билан емас, балки фирибгарлик ҳақида бўлмаслиги мумкин; ниҳоят, энг муҳими, пул маблағларининг омонатчилари ҳақида маълумот тўплаш мумкин, чунки бундай шахсларга унинг шахсияти яхши маълум эмас. А. С. Князков жиноят тергов учун, фуқаролар томонидан унга ишониб топширилган маблағларни талон-тарож қилган жиноий таъсир ўтказиш учун бундай фуқароларнинг мавжудлиги муҳим бўлади, деб ҳисоблади. Худди шунингдек, жиноятчига жиноятни тайёрлаш ва яширишнинг тегишли усулини танлаш имконини берувчи бошқа ўзаро муносабатлар ҳам бўлмаган (бу мисолда талон-тарож қилиш).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. М. П. жиноят таркиби Зхуравлев. Жиноят хуқуки. М., 1999. Ч. 7. п 76.
2. Сриминалистисс: дарслик. олий ўкув юргулари учун / Т. В., Р. С. Балки, Ю Аверянова. Г. Корноукхов [ва бошқ.]; Р. С томонидан tahrir. - М.: INFRA-M, 2015. - п. 707.
3. Ериашвили Н. Д. ўғирлик шакли сифатида бошқа одамларнинг мол-мулкини ўзлаштириш ва талон-тарож қилиш: жиноий-хуқукий таҳлил: мавҳум. дис. ... санд. юрид. Н. Д. Ериашвили. - М., 2003. - 17 с.
4. Прохоров М. С. жиноятларнинг криминалистик хусусиятлари // А. И. Херзен Россия Давлат Педагогика университети юритиши. 2008. № 85. п begin= 353.
5. Князков А. С. жиноят криминалистик хусусиятлари аҳамияти мезонлар бўйича // Томск Давлат университети Ахборотномаси. 2007. № 304. С. 124.
6. Евдокимов С. Г. тадбиркорлик фаолияти соҳасида бошқа одамларнинг мол-мулкини ўғирлашни ўрганиш методикаси: холоса. дис. ... санд. юрид. илм-фан / С. Г. Евдокимов. - Спб., 1999. - п. 11.

РЕАБИЛИТАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА МОҲИЯТИ: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ НАЗАРИЯЛАР

Гулом Шодиев Махамматович,
Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратура
Академияси кафедра ўқитувчиси
юридик фанлар номзоди
E-mail: gulomshodiyev2021@gmail.com

Аннотация: Мақола Ўзбекистон Республикаси жиноят процессида реабилитация мавзусида ёзилган. Кўриб чиқилаётган институт юзасидан энг конструктив назариялар кшриб чиқилди, уларнинг афзаллик ва камчиликлари такидланди. Реабилитация – шахсни жиноий жавобгарликка тортилишдан олдинги вазиятига, олдинги турмуш тарзига қайтаришга қаратилган жараён. Бу “реабилитация” тушунчасига заарни қоплаш элеминтини киритиш заруратини кўрсатади.

Калит сўзлар: реабилитация, заарни қоплаш, реабилитация қилиш ҳолатлари, давлат хайрия назарияси, суғурта назарияси

Бугунги кунда, суд-хуқуқ ислоҳотларини амалга ошириш жараёнида жиноят-процессуал қонунчилигини либераллаштириш ҳамда такомиллаштириш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Мазкур вазифани ҳаётга тадбиқ этиш ҳамда жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг мутлақо янги устувор йўналишларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш Концепцияси [1] қабул қилинди. Мазкур Концепцияда жиноят ва жиноят-процессидаги айrim институтларни такомиллаштириш вазифаси белгиланган эди.

Шунга кўра, жиноят-процессида “Жиноят процессида реабилитация” институтини татқиқ этиш ҳамда унинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мазкур институтни такомиллаштиришнинг янгича методологик асосларини яратиш муҳим аҳамиятга эга.

Ўз навбатида, замонавий юриспруденция талаблари асосида “Жиноят процессида реабилитация” институтини такомиллаштиришда бир нечта вазифалар олдимиизда турибди. Мазкур вазифаларга қўйидагиларни киритишимииз мумкин:

1) жиноят-процессуал қонунчилигига илғор хорижий тажрибани имплементация қилиш орқали “Жиноят процессида реабилитация” ҳолатларини қайта таҳлил этиш ҳамда мазкур ҳолатларни қўллаш билан боғлиқ муаммоларни ўрганиш;

2) замонавий юриспруденция талаблари асосида “Жиноят процессида реабилитация” ҳолатларининг айrim турларини такомиллаштириш.

Жиноят процессида реабилитация ҳамда уларни қўллаш тартиби хорижий давлатларнинг жиноят-процессуал қонунчилигига ҳам, миллий қонунчилигимизда ҳам белгилаб қўйилган.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 83-моддасида реабилитация учун асослар келтирилган бўлиб, мазкур моддада 3 та ҳолат белгилаб қўйилган.

Бироқ, Жиноят-процессуал кодексида жиноят процессида реабилитация тушунчасининг мазмун-моҳияти аниқ очиб берилмаган. Шундай бўлса ҳам, бир қанча олимлар ушбу тушунчанинг мазмун-моҳиятини назарий жиҳатдан тушунтиришга ҳаракат қилишган.

Авваламбор “реабилитация” атамасига тўхталашибган бўлсак, “реабилитация” атамаси лотин тилидан кириб келган [2]. Реабилитацияни лотин тилидан таржима қилганда қобилиятларни янгилаш (мувофиқлик) деган маънони англатади. С.И. Ожеговунинг фикрича, реабилитация – олдтнги чекланмаган обрў-эътиборни тиклаш (ёки олдинги хуқуқларни тиклаш) [3].

Жиноят процесси доирасдаги юристлар бу атамани бир неча юз йиллардан бери ишлатиб келишмоқда. Н.И. Миролюбованинг фикрича бу атамани биринчи бўлиб ўрта асрлар тилшуности Блийнеанус ўрганган, унинг фикрича бу қадимги институт бўлиб, судланган шахснинг олдинги хуқуқлари деген манони англатади.

Хозирги вақтда реабилитацияга турлича тушунтиришлар келтирилган. Рус олимлари

реабилитация атамасини қуидаги тушунтиришади: 1) нотўғри айбланган шахсни обрғ-эътиборини тиклаш; 2) суд томонидан ноқонуний судланган шахсни барча хукуқларини тиклаш [4].

Амирика Кўшма Штатлари ва Буюк Британияда реабилитация атамаси жиноят содир этганлиги учун жазони ўтаган шахсларнинг хукуқий мақомини тиклаш, шунингдек, ноқонуний жабрланганларни олдинги обрў-эътиборини тиклаш.

Оксфорд юридик лугатида маҳкумларни реабилитация қилиш “оғир жиноят содир этган шахс судлангандан кейин маълум вақт ўтгач, ҳеч қачон жазоланмагандек муносабатда бўлиш” принципи сифатида талқин этилади [5].

Олим Т.В. Могуллонинг фикрича, реабилитация – жиноий жавобгарликка ноҳақ тортилган фуқаронинг хукуқлари давлат томонидан тўлиқ ва ҳар томонлама тикланиши ҳисобланади. Бу олимнинг фикрича реабилитация қуидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади: мулкий хукуқларни тиклаш, маънавий зарарни қоплаш, меҳнат ва пенсия хукуқларини тиклаш [6]. Бу Ўзбекистон Республикасида судланганлигини олиб ташлаш институти билан бир хил ҳисобланади.

Т.Т. Таджиеванинг амалий аналогик қарашларига кўра, реабилитация деганда белгиланган жтноят-роцессуал актида белгиланган воқеа ёки жиноят таркибининг йўқлиги ёки ўрнатилмаганлиги, шунингдек, хукуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан ушбу шахс томонидан жиноят содир этишда иштирок этганлигининг етарли даражада исбот қилинмаганлиги [7].

Юқоридагиларга ўхшаш тарифлардан яна бири А.Г. Эдиляна томонидан айтилган бўлиб, унга кўра қонунда назарда тутилган ваколатли хукуқни муҳофаза қилувчи орган томонидан реабилитация қилиш тўғрисидаги қарори, унда асос жиноят таркибининг йўқлиги (норманинг ўрнатилмаганлиги), ёки нотўғри судланаган шахснинг жиноят содир этишда иштирок этганлигини тасдиқловчи далилларнинг етарли эмаслиги ҳисобланади [8].

Л.В. Бойцовнинг бу борадаги фикри алоҳида эътиборга молик, у реабилитация йўқолган хукуқ ва имтиёзларни қайташ, хукуқий чекловларни бекор қилиш, айбиз шахсларни асоссиз судланганлиги, ноқонуний қўлланилган тиббий йўсиндаги мажбурлов чорасини бекор қилиш, шунингдек, келажакда хукуқий лаёкатни тиклаш деб тариф берган [9].

Олим В.Й. Низамов реабилитацияни жиноят процессининг энг муҳим институти сифатида қайд этиб, у мулкий, маънавий зарарни қоплаш, асоссиз жиноий жавобгарликка тортилган ёки уларга асоссиз равишда жиноят-процессуал мажбурлов чоралари қўлланилганлиги натижасида йўқотилган бошқа хукуқларни тиклашни ўз ичига олади.

Д.С. Просвиринанинг фикрича “реабилитация” атамаси бир неча маъноларни билдиради:

- зарар етказганинг оқибатларни бартараф этиш;
- жиноий жавобгарликка тортишдан олдинги обрў-эътибор ва хукуқларини тиклаш [10].

Биз ҳам юқоридаги муаллифларнинг фикрига қўшилган ҳолда шуни айтишимиз мумкинки, реабилитация ноҳақ жиноий жавобгарликка тортилган ёки ноҳақ мажбурлов чораси қўлланилган шахсларни хукуқларини тиклаш, моддий ва маънавий зарарни қоплашдан иборат бўлиши мумкин.

Шахсни реабилитация қилишда асосий муаммо кўпинча моддий ва маънавий зарарни қоплашда келиб чиқади. Реабилитация қилинган шахсларга моддий ва маънавий зарарни қоплаш Ўзбекистон Республикасида бюджетидан қопланади.

Жиноят процесси олимлари орасида реабилитация тушунчаси бўйича ҳам жабрланувчига зарарни қоплаш тўғрисида ҳам бир хил қарашга келинганд. Юқоридаги тушунчалар юзасидан қуидаги олимлар илмий изланишлар олиб борган: Н.И. Лазаревский, Н.И. Миролюбов, И.Я. Фойницкий, С.И. Викторский, Л.В. Бойцова, П.И. Люблинский, Н.Н. Розин. Ҳозирги вақтда кўплаб олимлар реабилитация борасида илмий ишлар олиб бормоқда. Қуйида биз реабилитация тушунчасининг замонавий назарияларига тўхталиб, бу қарашларнинг камчилик ва афзалликларини кўриб чиқамиз.

Биринчи навбатда кўрадиган назариямиз шуни назарда тутадики, реабилитация – шахсни оқлаш ёки жиноят ишини тугатиш ва реабилитация асосларига кўра жиноят ишини юритишни ўз ичига олади. Бу назарияни рус олими Б.Т. Безлепкин илгари суриб, у реабилитация ўз ичига фақатгина оқлов ҳукмини, қайси шахсларни зудлик билан озод қилиш ва зарарни қопламаган ҳолда оқлов ҳукмини ижро қилишдан иборат. Зарарни қопламасдан

оқлов амалга оширилганлиги натижасида, оқлов хукми чиқарилгандан кейин реабилитация тушунчаси доирасида ҳуқуқий оқибат юзага келади.

Иккинчи назария юқоридаги назариянинг мутлоқо қарама-қаршиси бўлиб, унга кўра реабилитация этилган шахс қонунга хилоф равишда ушлаб турилгани, эҳтиёт чораси сифатида қонунга хилоф равишда қамоқда сақлангани ёки уй қамоғига жойлаштирилгани, паспортининг (ҳаракатланиш ҳужжатининг) амал қилиши қонунга хилоф равишда тўхтатиб турилгани, ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилингани туфайли вазифасидан қонунга хилоф равишда четлаштирилгани ёхуд тиббий муассасага қонунга хилоф равишда жойлаштирилгани натижасида унга етказилган мулкий зарарни ундириш ҳамда маънавий зиён оқибатлари бартараф этилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Реабилитация қилинган шахсга етказилган зарар унинг талабига асосан суд, суриштирувчи, терговчи ёки прокурор томонидан кўриб чиқилиб, зарар қопланади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексининг 304-моддасининг 1, 3, 4, 5 ва 6-бандларида кўрсатилган зиён молия органлари томонидан, 2-бандида кўрсатилган зиён Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бўлимлари томонидан давлат бюджети ҳисобидан қопланади.

Иккинчи назария шуни кўрсатадики, реабилитация институти жиноят процессида оқланган шахсларни қонуний ҳуқуқларини тиклаш, жиноий жавобгарликка тортилиши ёки мажбурлов чоралари оқибатида унга етказилган моддий ва манавий зарарни қоплашни ўз ичига олади.

Ушбу назариянинг камчилиги шундаки, моддий ва маънавий зарар реабилитациянинг асосий белгиси бўлишига қарамай, моддий ва манавий зарарни қоплаш реабилитация қилинувчининг иродасига боғлиқ. Бу ҳолатда реабилитация қилинувчи шахс моддий ва маънавий зарарни қоплашни талаб қилмаслик ҳуқуқи бор, тўғрироғи моддий ва маънавий зарар реабилитация қилинувчининг даъвоси билан қўзғатилади.

Учинчи назария юқоридаги икки назариянинг йифиндиси бўлиб, унга кўра реабилитациянинг мазмуни шундан иборатки, реабилитация шахсни оқлаш ва унинг қонуний ҳуқуқларини тиклашни ўз ичига олади, яъни бу назария ҳам шахсни реабилитация қилиш ҳақидаги ҳужжатни ҳам бўзулган ҳуқуқларини тиклашни амалга оширишни ўз ичига олади.

Рус олими М.И. Пастуховнинг такидлашича, реабилитация фақатгина шахснинг жиноят процессида ҳуқуқларни тан олиш эмас, балки ушбу қарорни амалга ошириш бўйича чораларни кўришни, асоссиз жиноий жавобгарликка тортилган ёки судланган шахсларнинг олдинги ҳуқуқларн тўлиқ тиклаш, маънавий ва моддий зарарни қоплаш билан боғлиқ бўлган чораларни ҳам ўз ичига олади.

Бу ҳолатда реабилитация қуйидаги таркибий элементларга бўлинади:

- шахснинг жиноят содир этишда айбизлигини этироф этиш;
- зарарни қонуний равишда қоплаш, жиноий таъқиб қилиш ёки суд жараёнида бузулган ҳуқуқларни тиклаш.

Юқоридаги назариялар таҳлилиданан ҳам кўриниб турибдики, жиноят процессида реабилитация тушунчаси алоҳида муҳим ўринга эга. Замонавий ҳуқуқ назарияси ва классик ҳуқуқ назарияларини чукур таҳлил қилиш орқали қуйидаги хulosаларга келиш мумкин:

Жиноят процессида реабилитация тушунчаси реабилитация қилинувчи шахсни, реабилитация қилиниш процесси ва унинг натижасини тушунтириб беради. Реабилитация қилинувчи шахс тушунчасини ёритадиган бўлсак, ноқонуний жиноий жавобгарликка тортилган, ноҳақ айблаб ҳукм чиқарилган, ноҳақ мажбурлов чоралари қўлланилган ва ноқонуний тезкор-қидириув фаолияти орқали зарар етган шахс реабилитация қилинувчи шахс дейилади.

Реабилитация қилиниш процесига тариф берадиган бўлсак, шахсни ноҳақ айбланганлигини аниқлаш, реабилитация қилиш ҳақида ҳукм ёки қарор чиқариш процессуал ҳаракатларидан иборат ҳаракатлар мажмууни реабилитация қилиш процесси дейиш мумкин. Аслида бу ҳаракатлар жуда кўп санаш мумкин бўлган майда процессларга бўлиб ўрганилиши мумкин.

Реабилитация қилиниш натижаси деганда, реабилитация қилинган шахсни олдинги ҳуқуқларини тиклаш, моддий ва манавий зарарни қоплаш тушунилади.

Юқоридаги учта тушунчани жамлаш натижасида реабилитация атамасининг тулиқ кўриниши юзага келади. Лекин ушбу ҳолатда ҳам реабилитация атамаси тўлиқ ёритилади

дейиш хато бўлади.

Реабилитация том маънода айтганда шахсни жиноят жавобгарликка торганча, мажбурлов чораси қўлланилган ёки жиноят қидирув фаолияти орқали зарар етишидан олдинги ҳукукларини тиклаш ва етказилган зарарни қоплпшдпн иборат. Ушбу ҳолатда етказилган зарарга кўрилиши мумкин бўлган фойда ҳам киради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 14 майдаги ПҚ-3723-сон қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2018 й., 07/18/3723/1225-сон. (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures to radically improve the system of criminal and criminal procedure legislation” dated May 14, 2018 № 3723. The book of information of Supreme Council of Republic of Uzbekistan. 15.05.2018 у., 07/18/3723/1225).

2. Рогачев, Сергей Александрович. Реабилитация в уголовном процессе. // Москва - 2009.- 182 с.

3. Ожегов, С.И. Словарь русского языка. // Екатеринбург - 1994. - С. 785.

4. Словарь современного русского языка. М., 1961. Т. 12. С.1051.

5. The Oxford Law Dictionary. Oxford, 1980. P.1053.

6. Таджиев Т.Т. Проблемы реабилитации в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ...докт. юрид. наук. Ташкент, 1991. С.15.

7. Эдилян А.Г. Реабилитация в советском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. М.,1977. С.10.

8. Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Реабилитация необоснованно осужденных граждан в современных правовых системах: Уч. пособие. Тверь, 1993. С. 8.

9. Могуило Т.В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе России. Современность в творчестве вузовской молодежи: Материалы научно-практической конференции молодых учёных. – 2013. – С.119–125.

10. Просвирина Д.С. Понятие и основания реабилитации по уголовнопроцессуальному законодательству России // Вестник Таганрогского государственного педагогического института. – 2016. – №1. – С. 214–219.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 26-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(1-қисм)

**Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 31.03.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000